

Reptes de l'educació a Catalunya. Anuari 2015

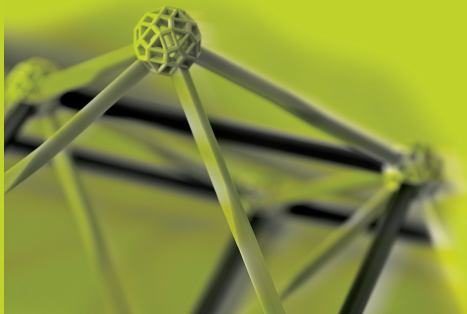
Abandonament escolar prematur:
més *pull* que *push*

MIQUEL PUIG

(AUTOR)

JOSEP M. VILALTA

(DIRECTOR)

7 Abandonament escolar prematur:
més *pull* que *push*

Miquel Puig

[a Josep M. Vilalta, dir., *Reptes de l'educació a Catalunya*.
Anuari 2015, pàgines 325-372]

INTRODUCCIÓ

Es defineix l'**abandonament escolar prematur (AEP)** com la proporció de persones entre 18 i 24 anys que no segueixen uns estudis reglats i que no han assolit cap titulació acadèmica per sobre de la secundària inferior (a Espanya, l'ESO). El 2010, el Consell d'Europa va incloure, com un dels objectius estratègics del programa Europa 2020, que la taxa no superés en cap país membre el 10%.

Es considera que una taxa elevada d'AEP constitueix un obstacle per a la constitució d'una societat madura i pròspera. Aina Tabarini (Tabarini, 2015) resumeix de la manera següent les conseqüències socials del fenomen:

Tal como han puesto de manifiesto numerosos estudios recientes, el abandono escolar no solo dificulta la integración sociolaboral de aquellos que lo padecen, sino que a su vez disminuye el nivel de productividad y competitividad nacional, mengua los niveles de equidad y pone en riesgo los niveles de cohesión social.

A Europa, el fenomen és especialment greu a Espanya i, dins d'aquest país, a les comunitats mediterrànies (Catalunya inclosa) i meridionals. Tot i això, em sembla que l'opinió pública catalana no és prou cons-

cient que, entre les 300 unitats NUTS 2 (equivalents a les comunitats autònomes espanyoles) en què Eurostat divideix la Unió Europea, Balears ocupa la segona posició en abandonament escolar (després de les Açores) i Catalunya la dotzena (per darrere de Sicília i Sardenya).

En general, es considera que una taxa elevada d'AEP revela un fracàs del sistema educatiu, que és incapaç de retenir els alumnes més enllà del que obliga la llei. Per aquest motiu, s'ha dedicat molta atenció a estudiar les causes i a buscar els remeis de l'AEP dins del sistema educatiu. En aquest sentit, l'*Informe sobre el risc escolar a Catalunya* (CTESC, 2011) conté el següent resum de les opinions sobre el tema (en el benentès que *fracàs escolar* hi té un significat que engloba el concepte d'AEP): «L'opinió majoritària i compartida per tots els perfils entrevistats sobre què s'entén per fracàs escolar és que fracassa el sistema educatiu».

En síntesi, l'objectiu d'aquest assaig és posar de manifest que les dades de què disposem no donen suport a aquesta opinió «majoritària i compartida».

La major part de la bibliografia sobre el tema analitza les característiques de l'estudiant que abandona (el sexe, l'ambient familiar, el nivell social, l'origen, etc.) i de les escoles on es produeix el fenomen (el nombre d'alumnes per aula, el nombre i les característiques del professorat i dels estudis, etc.), amb l'objectiu de deduir unes recomanacions que permetin reduir-ne el fenomen.

En general, es considera que hi ha alumnes que, per les seves característiques individuals o per la mena d'influències a què estan subjectes, són més susceptibles d'abandonament.

L'esmentat *Informe sobre el risc escolar a Catalunya* conté el següent resum de les opinions sobre el tema:

Pel que fa a l'aproximació a l'alumnat que fracassa, la majoria de les persones entrevistades han intentat establir un perfil dominant d'alumnat en situació de risc de fracàs escolar mitjançant un procés d'integració de les característiques comunes. Per contra, algunes persones han centrat el nucli del seu discurs en la multiplicitat de perfils i la diversitat d'aquest alumnat. En qualsevol cas, predomina el discurs de caracterització de l'alumnat centrat en els condicionants socials i familiars —sobretot els familiars— per damunt de les variables individuals.

Pel que fa a la teràpia, el mateix document proporciona una àmplia descripció de les mesures que la Unió Europea, l'Estat espanyol i certes comunitats autònomes espanyoles han adoptat per reduir-lo. Fonamentalment, es tracta de campanyes de sensibilització, informació i orientació entre l'alumnat, supressió dels obstacles perquè qui ha abandonat pugui tornar al sistema, elaboració de material docent específic per atendre alumnes amb baix rendiment i potencial per abandonar l'escola, etc. Hi ha molts altres documents que proposen conjunts de mesures més o menys similars (per exemple, FEDAI, 2012).

En aquesta mateixa línia, les recomanacions del Consell Superior d'Avaluació del Sistema Educatiu per combatre el fracàs escolar són molt específiques, com relacionava la nota de premsa del Departament d'Ensenyament i Universitats del 20 de setembre de 2006:

Assessorament al centre per al disseny i l'aplicació del projecte; formació per als equips directius; major assumpció de responsabilitats per al professorat (retribució econòmica més elevada i més dedicació); increment del complement de la tutoria d'ESO fins a 73,77 euros i formació per a la tutoria; aportació de recursos addicionals (entre els 12.400 i els 50.000 euros); dotació de professorat i d'equipaments TIC per a les aules de les àrees artístiques; dotació de 100 professors, a mitja jornada, i 100 equipaments d'aules per a projectes relacionats amb l'atenció a la diversitat; suport d'altres professionals i serveis complementaris; suport de personal tècnic informàtic (dotació per a 50 instituts); increment del suport de la Inspecció; elaboració del pla de convivència escolar de l'institut; facilitar més la col·laboració de les AMPA i els ajuntaments.

El present assaig adopta un punt de vista alternatiu. La tesi central és que, al marge de les circumstàncies individuals que expliquen per què són uns i no uns altres els alumnes que abandonen, la probabilitat que un alumne qualsevol ho faci depèn de la situació del mercat laboral que l'envolta. És a dir, el mercat laboral seria el factor determinant del nivell de l'abandonament escolar en una societat, i serien les circumstàncies individuals les que determinarien, dins d'aquell nivell, qui abandona i qui no. En la mesura que aquest punt de vista sigui cert, la conseqüència seria que l'AEP no constituïria una conseqüència del «fracàs» del sistema educatiu, sinó, sobretot, de les circumstàncies que l'envolten.

La metodologia de l'anàlisi consisteix a determinar la relació estadística entre les dades que proporciona Eurostat sobre la taxa d'AEP i sobre el mercat de treball en què s'inserirà l'alumne que considera la possibilitat d'abandonar.

PUNT DE PARTIDA

Un dels estudis clàssics sobre l'AEP a l'Estat és *Fracaso y abandono escolar en España*, de Fernández Enguita, Mena y Rivièrre (2010). Els autors analitzen prolixament el procés que, al llarg de l'experiència en el món escolar, porta l'alumne a abandonar, i la relació del fenomen amb el seu origen social, sexe, ètnia i entorn familiar. Més endavant fan una exploració exhaustiva d'una enquesta a joves que havien abandonat el sistema educatiu en el curs 2000-01 sobre les motivacions que els havien portat a fer-ho.¹

La conclusió dels autors s'allunya molt de l'anàlisi del Consell Superior d'Avaluació del Sistema Educatiu a què abans hem fet referència.

1. L'*Encuesta de transición educativa-formativa e inserción laboral (ETEFIL)* «fue realizada en el 2005 para analizar las trayectorias de diferentes grupos de titulados del sistema educativo en el curso 2000-2001».

Per a ells, l'abandonament és un fenomen que no està fonamentat en dèficits a l'escola o a la família, sinó que, essencialment, es genera com a conseqüència de l'atractiu del món laboral. La citació següent ho expressa amb claredat:

En definitiva, todo lleva a pensar que, si el abandono escolar no es mayor, es más por la presión exterior y la falta de opciones fuera de ella, que por el atractivo intrínseco de la escuela. [...] En el fondo, se puede contemplar la desescolarización como una forma de migración, de la escuela al trabajo, y como todas las migraciones tiene dos caras: push and pull, lo que expulsa del lugar de origen y lo que atrae al lugar de destino. Cuando el atractivo del destino aumenta, como sucede en las zonas de gran actividad turística, el movimiento se intensifica. Lo que hace de las Islas Baleares o la Comunidad Valenciana escenarios privilegiados del fracaso y el abandono no es, desde luego, la peor calidad de su escuela, sino las mejores o aparentemente mejores oportunidades fuera de ella.

Aquest punt de vista no és, per descomptat, original, i el mateix *Informe sobre el risc escolar a Catalunya*, que abans hem citat, conté l'afirmació següent:

Els resultats de l'estudi vinculen el rendiment escolar baix amb l'existència d'un tipus de mercat de treball (precari i amb una productivitat del treball baixa) i d'organització social (que condiciona la progressivitat i permeabilitat en l'escala laboral i social).

Ara bé, aquest nexa de relació entre mercat laboral i abandonament és més fàcil de trobar en els marges que en el nucli de la bibliografia sobre el fenomen. En aquest sentit, és molt aclaridor comparar el tractament que fa de la qüestió l'*Estat de l'educació a Catalunya. Anuari 2011*, amb la crònica periodística que es va fer de la seva presentació, en què es localitzen afirmacions com la següent:

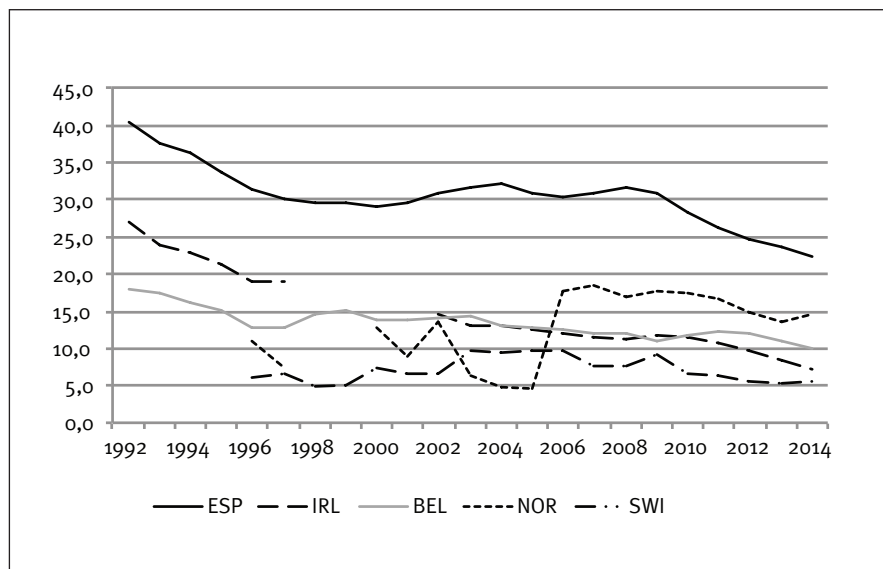
El fin de los años dorados de la construcción que daba dinero rápido a muchos jóvenes y la agudización de una crisis que parece no tener fin —que ha disparado el paro juvenil hasta el 51,6%— ha llevado a muchos estudiantes a pensárselo dos veces antes de dejar la escuela. Esto explica que la tasa de abandono caiga desde hace tres años y haya llegado a su nivel más bajo de los últimos doce años (El País, 5 de setembre de 2012).

Observem que el periodista, sens dubte transcrivint el que devia sentir, dóna per fet que el que governa la taxa d'abandonament és la situació del mercat de treball. En aquest assaig el que pretenem no és sinó analitzar fins a quin punt les dades estadístiques de què disposem corroboren aquesta visió i precisar quin és aquest nexa causal (que, com veurem, no és l'atur).

LES DADES I EL PERÍODE ANALITZAT

Utilitzaré les dades de la taxa d'AEP proporcionades per Eurostat, que es refereixen a la UE-27 més una sèrie de països: Islàndia, Suïssa, Noruega, Macedònia i Turquia, totes segmentades a nivell de NUTS 2 (equivalents a les nostres comunitats autònomes). El gràfic 1 mostra els valors anuals de cinc d'aquests països.

Per a alguns països, disposem de dades a partir del 1992; per a d'altres, des del 1996, i per a d'altres des d'encara més tard. A més, algunes sèries presenten buits i discontinuïtats. Algunes discontinuïtats són advertides per Eurostat, i en alguns casos són importants; així, per exemple, la taxa noruega experimenta una caiguda sobtada l'any 2003 (de 13,5 a 6,3%) i el 2006 un ascens igualment sobtat (de 4,7 a 17,8%). Paral·lelament, la xifra de persones ocupades amb titulació elemental a Noruega experimenta un increment sobtat l'any 2006 (de 242.400 a 508.100). És evident que l'any 2006 es va reclassificar com a treballadora una part de la població que fins aleshores havia estat considerada com a estudiant. Aquestes qüestions, i les que esmentaré

Gràfic 1.**Evolució de la taxa d'AEP**

tot seguit sobre la informació laboral, obliguen a treballar les dades amb precaució.

Pel que fa a les dades sobre el mercat laboral, utilitzaré les que proporciona Eurostat sobre l'atur i sobre el nombre de treballadors ocupats, totes dues segmentades per edats i per titulació acadèmica màxima aconseguida. Tot i que aquest no és el nucli central de l'objecte d'aquest treball, aprofitaré per contrastar altres hipòtesis, i concretament l'impacte de la immigració, la despesa per estudiant i la pobresa/desigualtat. En tots els casos utilitzo les dades proporcionades per Eurostat i, en el cas de les comunitats autònomes espanyoles, per l'Institut Nacional d'Estadística (INE). En l'annex identifiquem totes les sèries.

L'ideal hauria estat analitzar sèries temporals com més llargues millor, o sigui, des del moment en què es disposa de dades d'AEP. Tanma-

teix, en molts països, les dades sobre població ocupada presenten discontinuïtats significatives, algunes de les quals són advertides per Eurostat, per exemple, una de general l'any 1998. D'altres no són advertides, però són evidents: per exemple, el nombre de treballadors ocupats que disposaven de titulació fins a la secundària inferior al Regne Unit era de 9,04 milions l'any 1997, no hi ha dada corresponent al 1998 i la del 1999 era de 6,31 milions. El mateix concepte referit a Portugal experimenta un salt impossible entre els anys 1997 i 1998. D'altra banda, les dades laborals referides a Noruega comencen l'any 1996, i presenten la discontinuïtat de l'any 2006 a què abans hem fet referència. Pel que fa a Turquia, només disposem de dades des del 2006. Per totes aquestes raons, les sèries d'àmbit estatal amb què treballarem tindran llargades diferents (el detall i les justificacions es troben en l'annex).

Pel que fa a les dades d'àmbit NUTS 2/comunitats autònomes, el període haurà de ser 2000-14, atès que Eurostat només proporciona dades d'AEP a partir del 2000.

Pel que fa als països que estudiarem, a partir de la inspecció de les dades sobre AEP estatals podem fer quatre ràpides observacions:

1. Tots els països presenten una tendència més o menys regular i més o menys intensa a la baixa, amb una sola excepció. Aquesta excepció és Noruega, que, amb la discontinuïtat a què abans hem fet referència, té un valor que no sols és superior l'últim any (2014: 14,6%) respecte al primer de què disposem de dades (1996: 10,9%), sinó que supera amb escreix l'objectiu de l'estratègia Europa 2020.
2. Uns països presentaven, l'any 1992, taxes molt elevades: Portugal (50,0%), Luxemburg (42,2%), Espanya (40,4%), Itàlia (37,5%), Regne Unit (34,7%), Irlanda (27,1%) i Grècia (25,2%).
3. Tots els països esmentats en el punt anterior, menys un, tenen avui una taxa inferior a la meitat que la que tenien aleshores, i,

a més, Irlanda i Luxemburg ja han assolit l'objectiu de situar-se per sota el 10%.

4. En canvi, Espanya només redueix la seva taxa d'AEP un 29% fins al 22,3%. Així, doncs, Espanya, en el context europeu, resulta un país excepcional no sols pel nivell d'AEP (només Turquia la supera), sinó per la seva incapacitat de reduir-lo al mateix ritme que altres països.

Ens centrarem en l'evolució de les taxes dels països esmentats en el punt 2, a més de dos països dels quals no tenim dades dels primers anys, Islàndia i Turquia, però que tenen taxes d'AEP encara molt altes (20 i 38%, respectivament, l'any 2014). Com a referència, afegirem el cas de Bèlgica, país que segueix una trajectòria que podem considerar representativa dels països centre i nord-europeus: un 18% l'any 1992 i una sostinguda reducció que l'ha portat a un 10% l'any 2014.

LES HIPÒTESIS A CONTRASTAR

El nucli d'aquest treball és estudiar la relació entre AEP i mercat de treball, i concretament analitzarem la relació entre AEP i atur, i entre AEP i abundància o escassetat de llocs de treball aptes per a qui abandona, o sigui, llocs de treball que no exigeixin una titulació superior a la secundària inferior.

Com ha quedat dit, l'enfocament convencional analitza l'AEP en funció de factors extralaborals, i molt particularment segons la caracterització de l'alumne que abandona. Aquesta mena d'enfocaments, ja ho hem vist, porten a recomanar teràpies basades en la reorientació de l'alumne i en el reforçament dels recursos educatius. Algunes limitacions d'aquest enfocament són evidents: que el sexe predominant en l'abandonament sigui el masculí no ens ajuda a explicar per què Suïssa té una taxa d'AEP menor que l'espanyola o per què s'ha anat reduint arreu, ni ens dóna cap indicació útil sobre com tractar el nostre AEP.

Altres hipòtesis no són tan clares, però les dades disponibles ens permeten analitzar-ne amb facilitat tres: la immigració, l'extracció sociolaboral i la despesa per alumne.

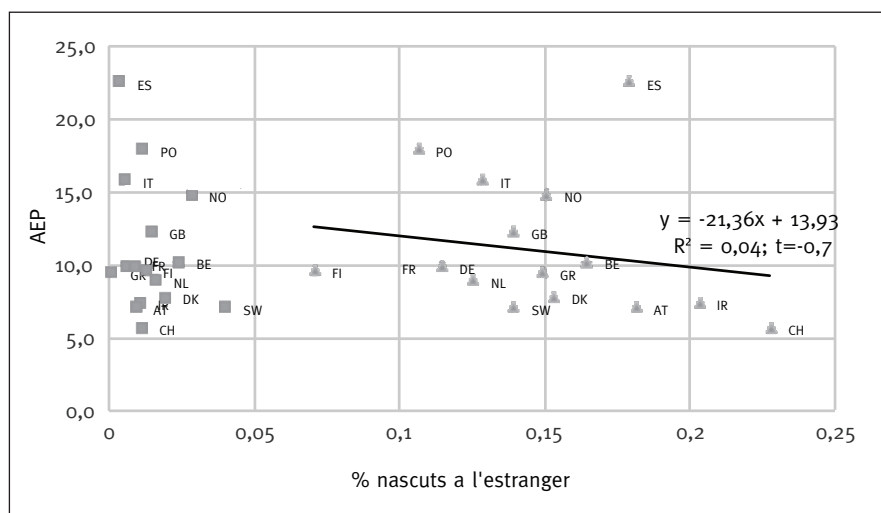
QUÈ EXPLICA LA IMMIGRACIÓ

Constitueix un lloc comú referir-se a la relació entre l'ètnia i l'abandonament, en el sentit que els immigrants de primera generació presenten taxes d'abandonament significativament més elevades.

Sense qüestionar aquestes observacions, el fet és que el nombre d'immigrants no ens ajuda a explicar per què uns països presenten taxes d'AEP més elevades que uns altres. Així, si correlacionem (gràfic 2) la proporció de joves en edat d'abandonament (20 a 24 anys) nascuts a l'estranger amb la taxa d'AEP en els diferents països, no hi detectem cap correlació significativa, i això tant si considerem tots els nascuts a l'estranger com si tenim en compte només els nascuts

Gràfic 2.

EUR: immigració i AEP (total i LDC)

en països «menys desenvolupats» ($t = -0,96$ i $-0,71$), a banda que, la que hi ha, és de signe contrari a l'esperat (com més immigració, menys AEP).

Quan repetim l'exercici per al conjunt de comunitats autònomes espanyoles, la correlació continua essent insignificant. És a dir, no podem qüestionar que un immigrant tingui més probabilitat d'abandonar els estudis que un autòcton, però sí que podem qüestionar que un país o una comunitat autònoma amb més immigració jove tingui majors taxes d'abandonament, i, per tant, podem qüestionar l'afirmació, mil vegades repetida, que algunes comunitats autònomes espanyoles de vocació turística tenen altes taxes d'AEP perquè tenen molts alumnes immigrants.

QUÈ EXPLIQUEN LA DESIGUALTAT I LA POBRESA

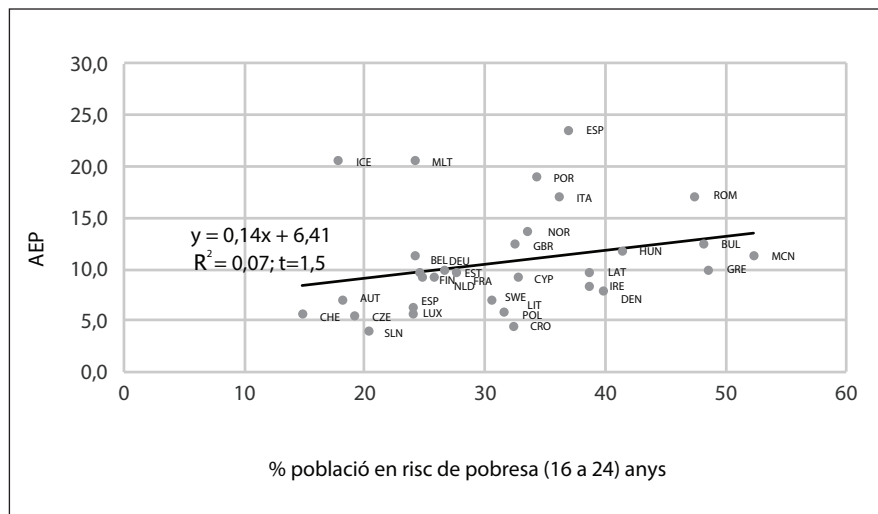
És cert que l'abandonament és més freqüent entre els alumnes que provenen de famílies de nivells sociolaboral i cultural baixos. D'aquí es podria despendre que el nivell d'AEP està determinat per la proporció de famílies amb nivell socioeconòmic baix, i que una manera de reduir-lo seria disminuint aquesta proporció. Això seria cert si hi hagués una correlació positiva entre el nivell d'AEP i els indicadors de desigualtat, per exemple, la proporció de famílies sota llinars de pobresa, o la proporció de la renda total que va a les capes més baixes de la població.

Ara bé, i com en el cas anterior, les dades indiquen que aquests fets ajuden a explicar per què abandona un alumne en concret, però no per què unes societats tenen una taxa d'AEP més elevada que les altres. Així, si prenem dos indicadors clàssics de la pobresa, com la proporció de població que viu per sota del llinar de risc de pobresa (uns ingressos familiars per sota del 60% de la mediana) i la proporció d'ingressos que rep el 20% més pobre de la societat, els valors que

adopten a cada país europeu no guarden relació significativa amb el nivell respectiu d'AEP ($t = 1,47$ i $-1,32$, respectivament).

Gràfic 3.

Pobresa i AEP

QUÈ EXPLICA LA DESPESA

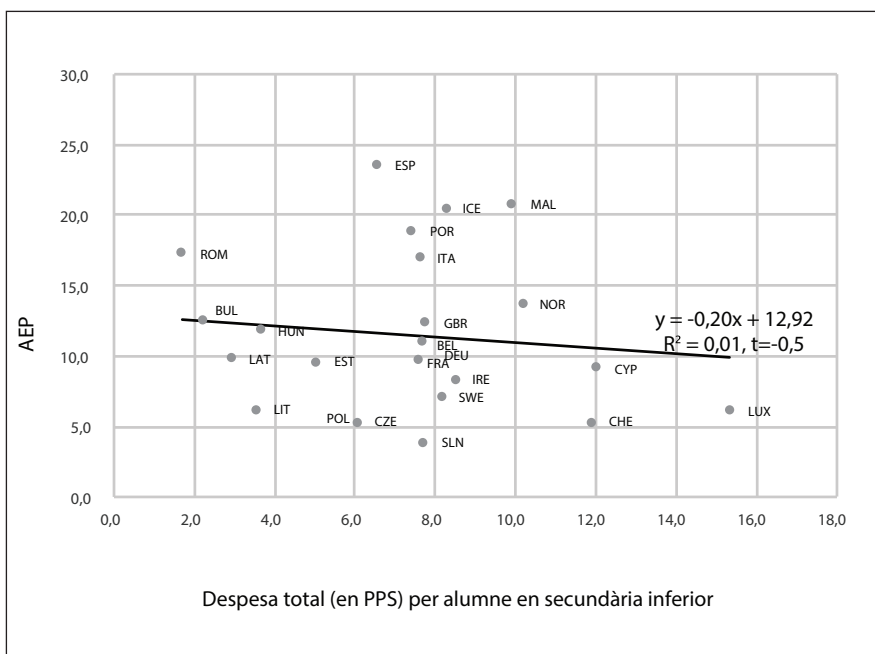
Quan es parla de les causes de l'AEP, és freqüent referir-se a la insuficiència dels recursos dedicats al sistema educatiu. I quan es parla de combatre'l, és també freqüent que es proposi dedicar-n'hi més. L'informe del CTESC a què abans hem fet referència (CTESC, 2011) no n'és una excepció, i diu el següent: «S'entén que la lluita contra els nivells actuals de risc de fracàs escolar requereix un augment dels recursos tant humans com materials» (proposta número 55). Per aquest motiu, és interessant esbrinar si hi ha correlació entre les taxes d'AEP i els recursos que la societat dedica al sistema educatiu.

El gràfic 4 mostra aquesta relació referida als països europeus, en el cas concret de la secundària inferior (on té lloc l'abandonament) i

comptant tots els recursos (públics i privats) dedicats. Per tal d'homogeneïtzar les dades, els imports estan expressats en euros per alumne corregits pel poder de compra (PPS: la capacitat de compra d'un euro en el país respectiu). Tampoc en aquest cas es distingeix una correlació significativa. És a dir, tot i que Suïssa destina més recursos per alumne que Espanya, d'això no podem inferir que aquesta diferència tingui una influència significativa sobre les respectives taxes d'AEP.

Tampoc no es detecta cap correlació significativa (R^2 aj. = -0,02; $t = 0,6$) si només prenem en consideració la despesa pública a secundària inferior (en aquest cas, les fonts ens obliguen a homogeneïtzar les dades prenent com a unitat el percentatge que representa la despesa en la renda nacional).

Gràfic 4. Despesa i AEP

LES HIPÒTESIS LABORALS A CONTRASTAR

Fins ara no hem estat capaços de trobar cap indicador que ens ajudi a explicar per què els països europeus presenten taxes d'AEP tan diverses. Passem ara a l'impacte del mercat laboral respectiu.

Constitueix un lloc comú afirmar que la taxa d'AEP està governada per les perspectives laborals. Fernández Enguita (2010) ho expressa de la manera següent, fent referència a una de les respostes al qüestionari esmentat:

Para la práctica totalidad de los que abandonan prematuramente, el trabajo encarna la vida real, lo importante, frente a la formación como momento preparatorio y menos importante:

—Lo importante... Es que lo importante en esta vida es trabajar. ¡Eso es lo importante en esta vida! (E3.6)

La **primera hipòtesi** que ens proposem contrastar és que la taxa d'AEP està condicionada per la d'atur. La tesi és que si el mercat laboral ofereix oportunitats als joves que estan estudiant més enllà dels 16 anys, aquests estan temptats d'abandonar els estudis, mentre que si les oportunitats són poques, l'abandonament serà menor.

La **segona hipòtesi** que cal contrastar és la que diu que la taxa d'AEP estaria influïda per «l'abundància» d'oportunitats específicament per als estudiants que abandonen els estudis; és a dir, de llocs de treball que no exigeixin una titulació per sobre de la secundària inferior.

Atès que no hi ha estadístiques sobre el nombre de llocs de treball que no exigeixen més que la secundària inferior, ens veurem obligats a utilitzar una variable *proxy*, que és la dels llocs de treball que són ocupats per persones que no tenen cap titulació per sobre de la secundària inferior, ja que Eurostat sí que proporciona aquestes dades. L'aproximació és imperfecta, perquè és cert que els llocs de treball

ocupats per persones que no tenen titulació per sobre de l'obligatòria no exigeixen un requeriment superior, però, en canvi, alguns que tampoc no la requereixen poden ser ocupats per persones que sí que en disposin («sobrequalificació»). L'aproximació és, doncs, imperfecta, però és la que és possible de fer.

Mesurarem «l'abundància» de llocs de treball de baixa qualificació de dues maneres. En primer lloc, calculant la proporció que aquests llocs de treball representen sobre el total. La idea és que és raonable que l'estudiant que abandona consideri que té més probabilitats de trobar feina en una economia on una part important dels llocs de treball són poc qualificats que en una altra on aquests llocs són escassos. En segon lloc, calculant la creació (o destrucció) neta d'aquesta mena de llocs de treball. La idea és que pot ser més difícil aconseguir un lloc de treball poc qualificat en una economia on, encara que el nombre de llocs de treball d'aquesta mena sigui molt alt, aquest nombre estigui minvant, que en una altra on no siguin tan abundants però no se n'estiguin destruint o, fins i tot, se n'estiguin creant.

Un cop contrastada la hipòtesi que el mercat laboral influeix sobre la taxa d'AEP, ens veurem obligats a considerar la hipòtesi inversa: que els empresaris creen llocs de treball poc qualificats perquè hi ha molt AEP; és a dir, que seria l'AEP el que determinaria «l'abundància» de llocs de treball poc qualificats.

QUÈ EXPLICA EL NIVELL D'ATUR

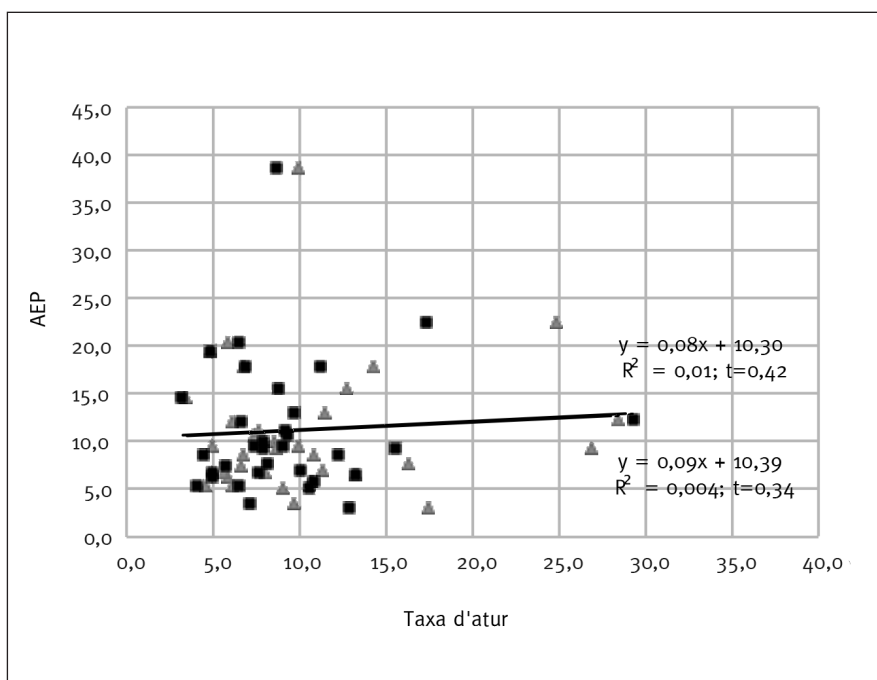
Sovint sentim explicar el lleu repunt de la taxa espanyola d'AEP entre els anys 2000 i 2008 con una conseqüència de l'oferta de llocs de treball en la construcció i la seva caiguda posterior com una conseqüència de la contracció d'aquell sector i la generació d'atur. És el que feia el periodista que cobria la presentació de *l'Estat de l'educació a Catalunya. Anuari 2011*. La tesi és que, com més atur, menys AEP, i, com menys atur, més AEP.

Aquesta tesi presenta dues dificultats. La primera, que planteja un dilema polític diabòlic, ja que ens col·locaria en la disjuntiva de triar entre abandonament elevat o atur elevat. La segona, que els països que tradicionalment han tingut i tenen taxes d'abandonament baixes són també països que tradicionalment han tingut i tenen taxes d'atur baixes.

Efectivament, la hipòtesi és falsa pel que fa a l'explicació de les diferències entre societats, perquè les taxes d'atur i les d'AEP als diferents països europeus no guarden cap correlació entre si: no és cert que els països amb un AEP alt tinguin taxes d'atur baixes, i viceversa. Aquest resultat s'obté si considerem la correlació entre les taxes d'AEP actuals (2014) tant amb l'atur actual (2014) com amb la mitjana d'atur de l'última dècada (gràfic 5).

Gràfic 5.

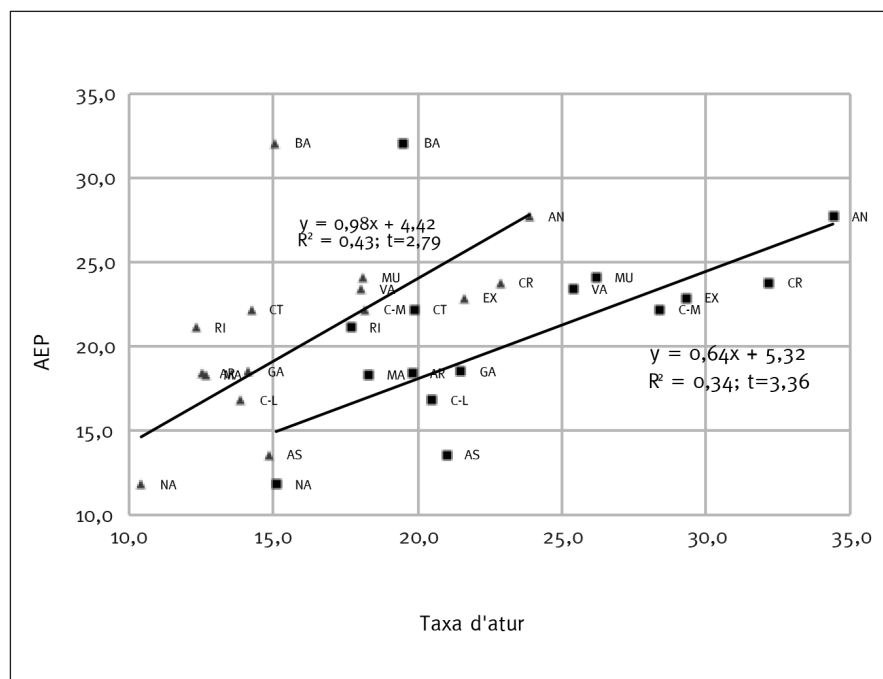
EUR: atur i AEP (2014 i dècada)

Si repetim l'exercici amb les dades corresponents a les diferents comunitats autònomes espanyoles, el resultat és diferent, però no gaire millor per a la solvència de la hipòtesi que estem posant a prova. Com podem veure en el gràfic següent, la correlació entre les taxes d'atur i les d'AEP és superior a la que acabem de comentar però encara baixa, tot i que podem descartar la hipòtesi que no hi ha relació entre una cosa i l'altra amb un 99% de probabilitat. L'important, però, és que aquesta escassa correlació té el signe invers al que prediu la hipòtesi: com més taxa d'atur, més taxa d'AEP (gràfic 6).

Gràfic 6.

Comunitats autònomes: atur i AEP (2014 i dècada)

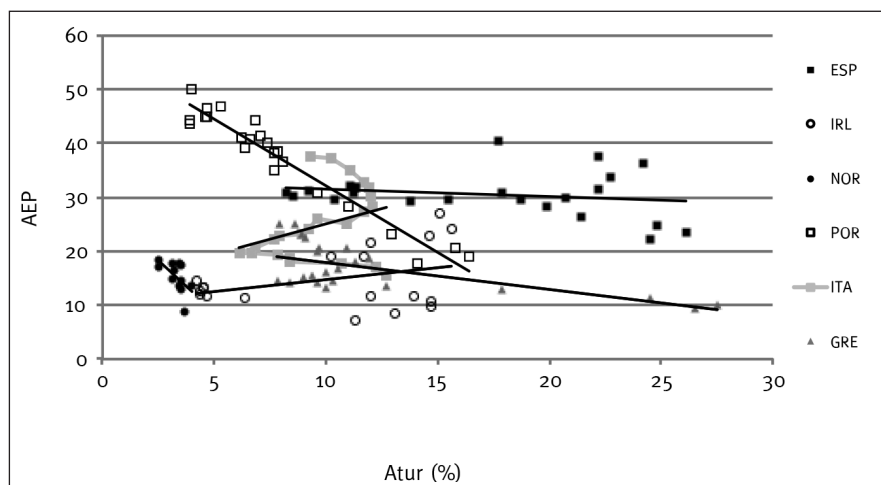

Aquesta (escassa i contraintuïtiva) relació no existia, però, l'any 2000 ($t = 1,13$). En definitiva, les taxes d'atur no ens ajuden, ni a Europa ni a Espanya, a explicar per què unes societats tenen taxes d'AEP majors que altres.

Ara bé, encara que els nivells d'atur no ens puguin ajudar a explicar els nivells de l'AEP, l'evolució de l'atur sí que sembla que pot ajudar a explicar l'evolució de l'AEP en alguns països. És a dir, la taxa d'atur no ens ajuda a explicar per què Portugal tenia l'any 1996 una taxa d'AEP del 40,1%, però sí que sembla que podria ajudar a explicar per què ha caigut fins al 17,7% l'any 2014, atès que la taxa d'atur era només del 7,4% i ara és del 15,8%. La taxa d'AEP ha seguit en aquest període de manera molt precisa l'evolució de la de l'atur, de manera que quan aquest baixava, l'altra pujava, i quan aquest pujava, l'altra baixava. La correlació entre ambdues variables és extraordinària, com es veu en el gràfic 7, que mostra les xifres portugueses juntament amb les d'altres països, en els quals la correlació no és tan alta.

Gràfic 7.

EUR: AEP i atur

La taula 1 sintetitza els principals elements de les corresponents regressions: el coeficient de determinació ajustat, R^2 aj. (al nombre de variables explicatives), el coeficient de la variable (la sensibilitat de la resposta de l'AEP a un canvi d'un punt en la taxa d'atur), el valor del coeficient t i el grau de probabilitat amb què podem rebutjar la hipòtesi que no hi ha correlació entre una variable i l'altra.

Taula 1.
AEP i atur

	R ² ajustat	Atur	t	
Bèlgica	—	0,01	0,03	—
Grècia	0,39	-0,5	3,9	99%
Espanya	—	-0,1	-0,9	—
Itàlia	0,07	1,1	1,7	—
Portugal	0,94	-2,5	-18	99%
Irlanda	0,07	0,4	1,5	—
Regne Unit	0,30	-1,1	-2,4	95%
Islàndia	0,52	-1,5	-4	99%
Turquia	—	0,4	0,4	—
Noruega	0,32	-3,8	-2,5	95%

Afortunadament, l'evolució de la taxa d'atur no explica amb tanta precisió l'evolució d'altres països on l'AEP també ha caigut significativament. A Islàndia, a Grècia, al Regne Unit i a Noruega la correlació és significativa però menor (encara que amb coeficients significatius al 99% o al 95%), i a Bèlgica, Espanya, Itàlia, Irlanda i Turquia no ho és gens. Les correlacions no milloren si considerem col·lectius concrets més susceptibles *a priori* d'afectar el comportament dels joves que consideren abandonar els estudis: les correlacions de les taxes d'AEP amb les taxes d'atur entre els joves (20-24 anys), entre el personal poc qualificat i entre els joves poc qualificats no són gaire superiors. Recordem el comentari del periodista que cobria la presentació de *l'Estat de l'educació a Catalunya. Anuari 2011*. ¿Estem dient que no és cert que la finalització del *boom* de la construcció i l'atur induït no han portat a la caiguda de la taxa d'AEP espanyola «al nivell més baix dels últims dotze anys»? Efectivament, en els últims anys, l'AEP espanyol ha caigut a mesura que creixia l'atur, però si eixemplem la mirada, comprovarem que la taxa d'atur espanyola ara és la mateixa que fa vint anys i, en canvi, la d'AEP és molt més baixa (ha passat del 36 al 22%).

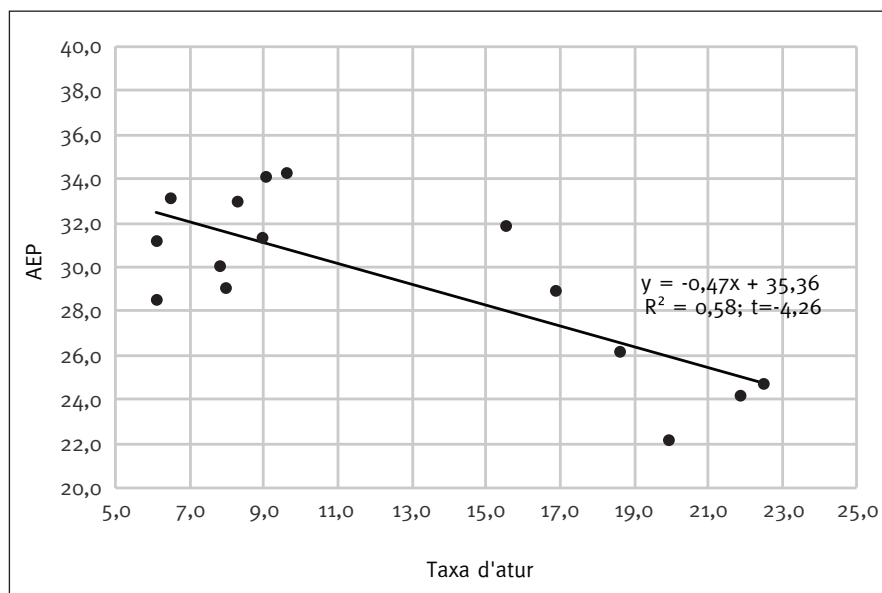
Pel que fa a la sensibilitat, el cas portuguès és també molt diferent dels altres tres. Si en el primer un augment d'un punt de la taxa d'atur està associat a una disminució de la taxa d'AEP de 2,3 punts, en els casos islandès, grec i britànic, l'augment d'un punt de la taxa d'atur està associat a una disminució de la taxa d'AEP de 1,5, 0,5 i 1,1 punts, respectivament, mentre que en el noruec la sensibilitat seria enorme: per cada punt de caiguda de l'atur, l'AEP augmentaria en gairebé 4 punts.

La relació entre atur i AEP en el temps també es reproduïx en algunes comunitats autònomes espanyoles, com mostra el gràfic 8.

En conclusió, les dades no confirmen que un país tingui major taxa d'AEP que un altre perquè té menor taxa d'atur, però sí confirmen que, en alguns països, hi ha una relació negativa entre l'evolució de l'atur i la de l'AEP: si augmenta l'atur, disminueix l'AEP.

Gràfic 8.

Catalunya: atur i AEP (2000-2014)

COM EXPLICAR EL NIVELL DE L'ABANDONAMENT

La intuïció ens diu que un jove predisposat a abandonar (per sexe, herència genètica, origen ètnic, entorn familiar o entorn escolar) té més probabilitats de fer-ho si en el mercat laboral abunden els llocs de treball que només exigeixen la titulació obligatòria.

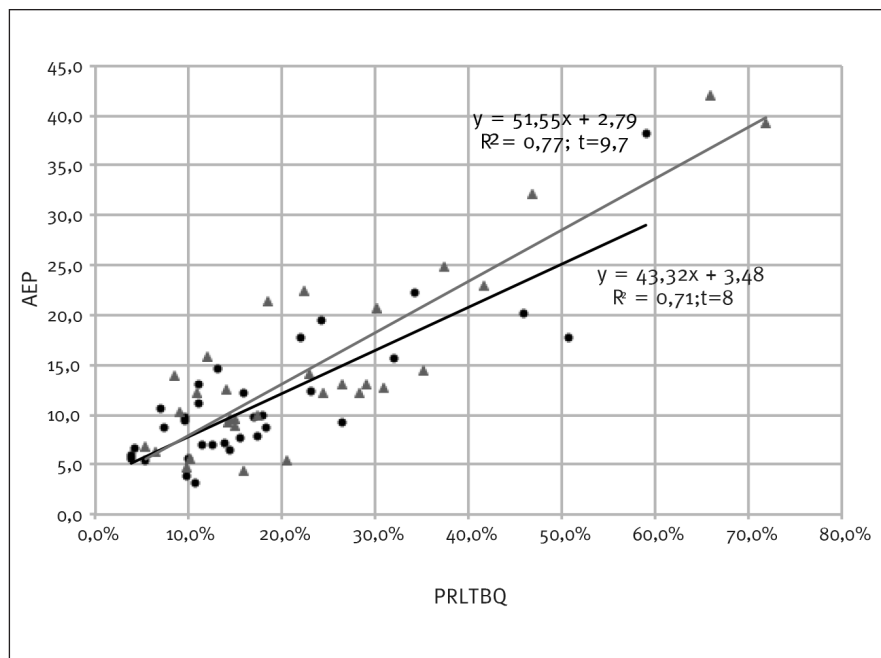
Per evitar que el col·lectiu que integra el concepte AEP (de 18 a 24 anys) formi part del que estem postulant que explicaria el seu comportament, considerarem només les persones ocupades d'entre 25 i 64 anys. Així, el que comprovarem és si hi ha correlació entre el comportament dels joves d'entre 18 i 24 anys i una característica de la situació laboral dels que tenen entre 25 i 64 anys. A aquest efecte, defineixo el concepte següent:

$PRLTBQ = \text{nombre d'ocupats amb menys de primària, primària i secundària inferior entre 25 i 64 anys} / \text{nombre d'ocupats totals entre 25 i 64 anys}$ (en què PRLTBQ són les sigles de «pes relatiu dels llocs de treball de baixa qualificació»).

El primer és esbrinar fins a quin punt el PRLTBQ està correlacionat amb la taxa d'AEP.

La correlació existeix i és alta pel que fa a les dades corresponents als països de què Eurostat ens proporciona dades, com mostra el gràfic següent, on apareixen les dades corresponents als països de la Unió Europea els anys 2004 i 2014:

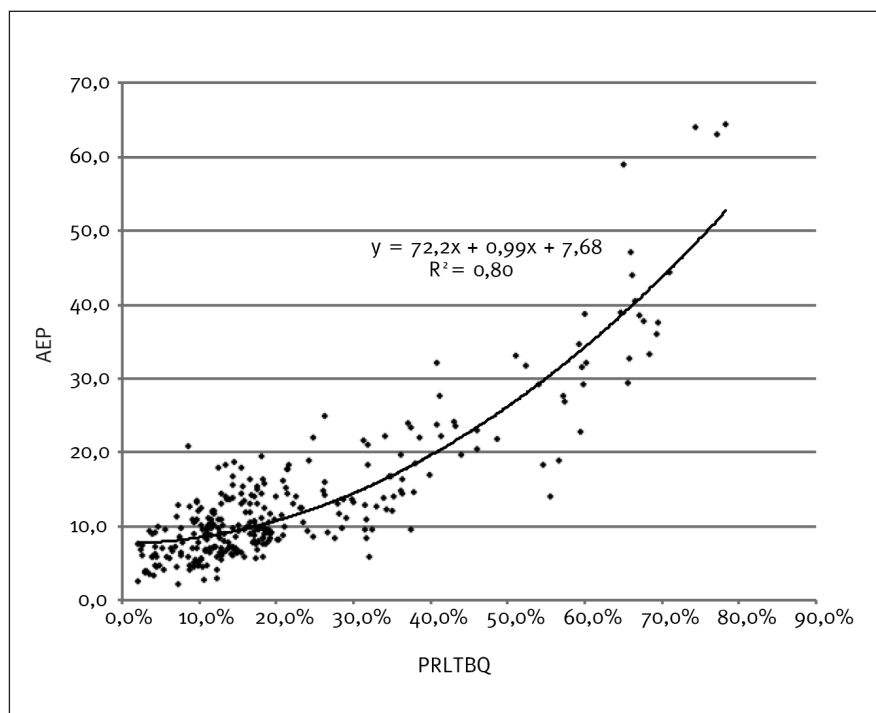
El gràfic ens diu que, amb una probabilitat del 71%, podem predir el valor que tenia la taxa d'AEP en un país de la Unió Europea l'any 2014 simplement multiplicant per 43,3 la proporció que representaven aquell any els ocupats amb titulació no superior a l'obligatòria en el conjunt de treballadors d'entre 25 i 64 anys del país en qüestió (i

Gràfic 9.**Estructura laboral i AEP (2004 i 2014)**

sumant-hi 3,5 punts). Una relació molt similar es produïa els anys anteriors (en general, amb coeficients de correlació més elevats).

Com que disposem de les mateixes dades referides a unitats administratives inferiors, les NUTS-2 (equivalents a les comunitats autònomes espanyoles), el gràfic 10 expressa la mateixa correlació per a l'any 2014 (per aplanar les dades d'AEP, que són relativament inestables, he utilitzat la mitjana entre la dada del 2013 i la del 2014).

La repetició d'aquest exercici en un altre moment ens dóna resultats molt similars; per exemple, la correlació l'any 2000 (amb menys països) ens mostra un coeficient de determinació del 74%.

Gràfic 10.**NUTS2: estructura laboral i AEP 2014**

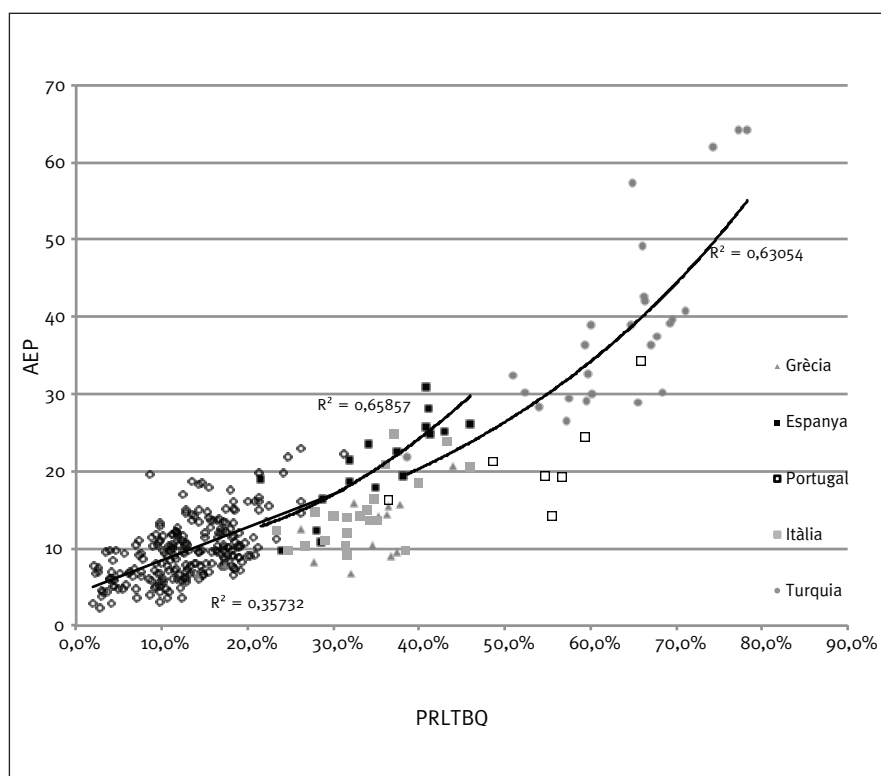
El gràfic indica la fórmula que relaciona la taxa d'AEP i l'indicador PRLTBQ. Si l'apliquem al valor que tenia aquell indicador en el cas català (35,9%), ens prediu que la taxa d'AEP catalana hauria de ser 17,3%, quan en realitat va ser del 22,2%. Si repetim aquest exercici amb les dades de l'any 2000, el PRLTBQ del moment (49%) prediu una taxa d'AEP del 24,9%, quan en realitat va ser del 29,1%. En la mesura que la resta de factors que afecten l'abandonament no estiguin correlacionats amb l'estructura del mercat de treball, podríem dir que el nivell de PRLTBQ explica aproximadament el 80% del nivell d'AEP i la resta de factors, el 20%.

Tornant a la relació general, l'anàlisi de les dades posa en relleu que la relació entre AEP i PRLTBQ és molt significativa perquè hi ha

una sèrie d'estats que tenen taxes d'AEP molt altes. El gràfic 11 és igual que l'anterior i mostra alguns d'aquests països, concretament Turquia, Espanya, Portugal, Itàlia i Grècia (els dos últims països engloben, per simplificar i respectivament, la dada de Malta i la de Xipre).

Gràfic 11.

NUTS2: estructura laboral i AEP (2014)

El gràfic fa visible que, si exclouem aquests països, la relació entre estructura laboral i AEP seria molt més feble (però encara significativa amb un 99% de probabilitat).

En definitiva, hi ha una molt alta correlació entre l'abundància de llocs de treball de baixa qualificació (PRLTBQ) i la taxa d'AEP, però només en la mesura que totes dues siguin altes.

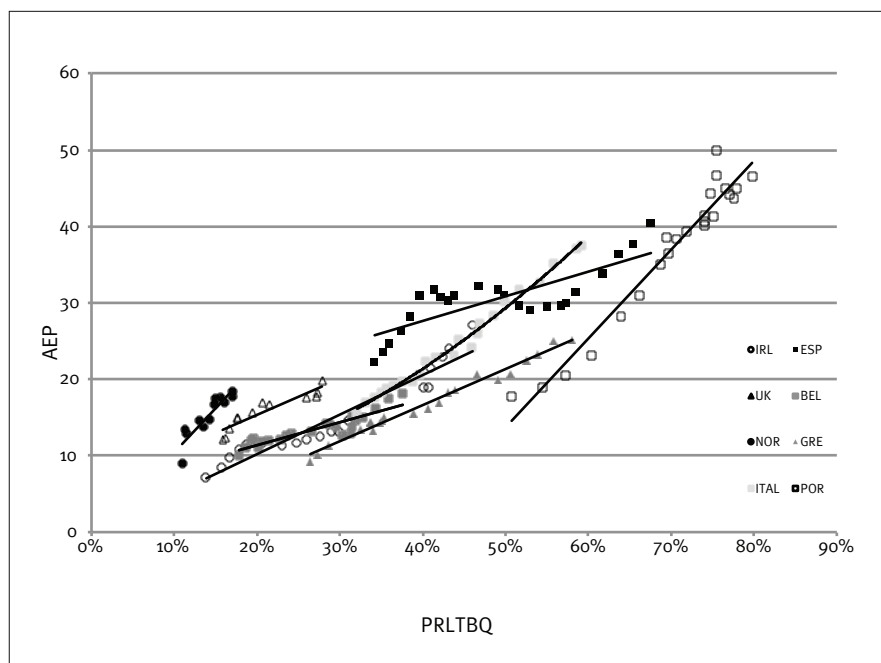
Pel que fa a Espanya, la relació es manté, i amb una certa precisió, en el conjunt de comunitats autònomes, com posa de manifest la línia corresponent, amb una correlació del 66%. Si excloguéssim el cas de la Comunitat de Madrid, que té unes característiques laborals extraordinàries (entre altres coses perquè té el PRLTBQ més baix d'Espanya), la correlació seria del 78%.

En conclusió, la proporció de llocs de treball de baixa qualificació (mesurada amb el coeficient PRLTBQ) ens permet explicar amb una certa precisió per què dues societats tenen i tenien nivells d'AEP diferents. Recordem que ni l'atur ni cap dels altres fenòmens que havíem considerat permetien fer tal cosa.

COM EXPLICAR L'EVOLUCIÓ DE L'ABANDONAMENT

Passem ara a l'explicació de l'evolució de l'abandonament, i recordem que l'atur sí que hi presentava alguna mena de relació. El gràfic 12 mostra l'evolució que entre els anys 1992 i 2014 han experimentat les taxes d'AEP i el paràmetre PRLTBQ als països de la Unió Europea que havien suscitat la nostra atenció.

La taula 2 dóna els principals elements de les corresponents regressions. Hi podem observar que en tots els casos menys en dos la correlació se situa entre el 81 i el 98%. Les excepcions són Espanya i Islàndia, i particularment Espanya, on la correlació és més modesta (63%). D'altra banda, la simple anàlisi visual del gràfic posa de manifest que, mentre que en tots els altres casos l'AEP i el PRLTBQ han seguit camins molt paral·lels, l'AEP espanyola ha tingut una vida pròpia.

Gràfic 12.**Europa: estructura laboral i AEP**

Quan hem examinat el cas de l'atur, hem vist que la correlació entre atur i AEP en el cas portuguès era excepcional. Això pot ser degut al fet que l'evolució de la taxa d'atur portuguesa, a diferència de la d'altres països, està molt correlacionada amb alguna altra de més significativa. Efectivament, la taxa d'atur portuguesa en el període de temps que estem considerant està molt correlacionada amb l'estructura laboral d'aquell país, i aquesta correlació és excepcional, com posa de manifest la taula 3, que expressa les anteriors correlacions afegint-hi com a segona variable explicativa la taxa d'atur.

Taula 2.
AEP i PRLTBQ

	R² ajustat	PRLTBQ	t	
Bèlgica	0,82	30	10	99%
Grècia	0,98	47	33	99%
Espanya	0,63	32	6	99%
Itàlia	0,98	80	37	99%
Portugal	0,94	116	19	99%
Irlanda	0,91	52	14	99%
Regne Unit	0,85	47	8	99%
Islàndia	0,74	54	6	99%
Turquia	0,90	180	9	99%
Noruega	0,81	116	7	99%

Taula 3.
AEP i atur + PRLTBQ

	R² ajustat	PRLTBQ	t		Atur	t	
Bèlgica	0,83	31	10	99%	-0,2	-1,4	-
Grècia	0,98	46	26	99%	-0,04	-1,4	-
Espanya	0,68	33	7	99%	-0,2	-2,2	95%
Itàlia	0,99	79	37	99%	0,15	1,7	90%
Portugal	0,96	66	4	99%	-1	-3	95%
Irlanda	0,97	50	23	99%	0,3	6	99%
Regne Unit	0,85	54	6	99%	0,3	1	-
Islàndia	0,75	44	4	99%	-0,5	-1,1	-
Turquia	0,89	179	8	99%	0,2	0,4	-
Noruega	0,81	132	5	99%	2	0,8	95%

Com veiem, afegir l’atur com a variable explicativa no aporta gaire capacitat explicativa. A més, i encara que en els mateixos cinc països no puguem rebutjar la relació entre atur i AEP, el coeficient que relacionaria l’atur amb l’AEP té ara un signe inconsistent: en uns casos la relació és directa (com més atur, més AEP) i en d’altres és inversa (com més atur, menys AEP).

En definitiva, l'anàlisi de les dades dels països europeus amb una alta taxa d'AEP de què disposem de sèries relativament llargues (i no és el cas de Turquia) ens permet arribar a les conclusions següents:

- Que les taxes d'AEP i de PRLTBQ estan altament correlacionades no sols en l'espai sinó també en el temps, si bé el cas espanyol (i en menor mesura l'islandès) presenta una relació més feble.
- L'excepteional correlació que havíem observat entre l'evolució de l'atur i la taxa d'AEP a Portugal i en menor mesura en altres països pot ser explicada per la correlació entre aquella i el PRLTBQ als mateixos països.

La segona observació ens permet enterrar definitivament l'atur com a variable explicativa de l'AEP, la qual cosa no deixa de ser enormement tranquil·litzadora.

La primera observació ens confirma que el PRLTBQ està relacionat amb la taxa d'AEP, però que la relació no és simple. El cas espanyol ens permetrà analitzar la complexitat de la relació i justifica l'exploració d'un altre indicador sobre la situació del mercat laboral.

Considerem, doncs, una segona mesura de «l'abundància» d'oportunitats laborals per als joves que abandonen prematurament els estudis: la creació neta de llocs de treball que no exigeixin cap titulació per sobre de la secundària inferior. Com en el cas anterior, haurem d'aproximar-nos al valor d'aquesta variable examinant com evoluciona el nombre de llocs de treball ocupats per persones que no disposen d'una titulació superior a aquella. Per això, definim la mesura següent:

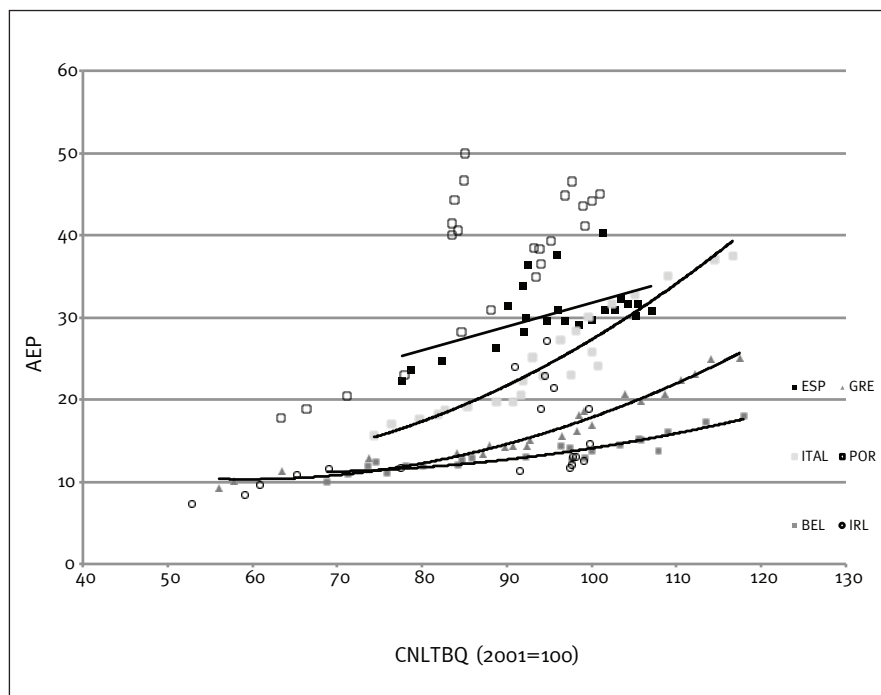
$CNLTBQ = \text{nombre d'ocupats amb menys de primària, primària i secundària inferior entre 25 i 64 anys en l'any corrent} / \text{nombre d'ocupats amb menys de primària, primària i secundària inferior entre 25 i}$

64 anys en l'any inicial (en què CNLTBQ són les sigles de «creació neta dels llocs de treball de baixa qualificació»)

El gràfic 13 explora la consegüent correlació fent que el nombre de llocs de treball ocupats amb personal de baixa qualificació sigui igual a 100 a tots els països l'any 2001:

Gràfic 13.

Europa: estructura laboral i AEP

Un altre cop, les taxes d'AEP estan molt correlacionades amb aquest tercer indicador laboral, però, amb l'excepció del cas espanyol, aquesta variable no afegeix capacitat explicativa a la relació que havíem detectat entre la taxa d'abandonament i l'indicador PRLTBQ, com posa de manifest la regressió de les taxes d'AEP amb tots dos indicadors (taula 4):

Taula 4.**AEP i PRLTBQ + CNLTBQ**

	R ² ajustat	PRLTBQ	t		CNLTBQ	t	
Bèlgica	83%	-1	-0,04	—	0,1	1	95%
Grècia	98%	43	12	99%	0,03	1	95%
Espanya	77%	28	7	99%	0,2	4	99%
Itàlia	99%	105	14	99%	-0,2	-4	99%
Portugal	95%	130	13	99%	-0,1	-2	—
Irlanda	95%	63	16	99%	0,1	-4	99%
Regne Unit	83%	62	0,6	-	-0,04	-0,1	—
Islàndia	73%	77	2	95%	-0,1	-0,7	—
Turquia	97%	102	4	99%	-0,2	-4	99%
Noruega	79%	83	1	—	0,03	0,4	—

Dit d'una altra manera, per a tots els països que estem considerant (Bèlgica inclosa), excepte Espanya (i, en menor mesura, Islàndia), l'evolució de l'estructura laboral expressada en termes de PRLTBQ és suficient per explicar el nivell i l'evolució de la taxa d'AEP. Les variables atur i CNLTBQ, tot i que correlacionades amb la taxa d'AEP a la majoria de països, no afegeixen capacitat explicativa. En el cas espanyol, el PRLTBQ té una potència explicativa moderada, però segueix essent cert que la taxa d'AEP està molt correlacionada amb el que passa en el mercat de treball.

EL PERQUÈ DE L'ANOMALIA ESPANYOLA

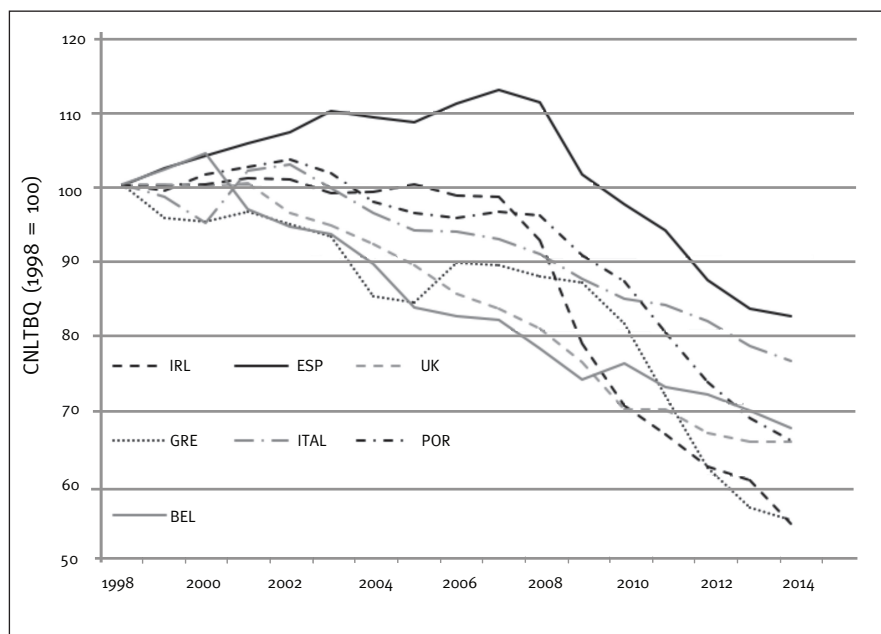
Hem vist que l'AEP i l'estructura laboral (estimada a través del PRLTBQ) mostren una alta correlació a tots els països on l'abandonament ha estat alt, excepte en el cas espanyol. Què té de particular el cas espanyol?

El PRLTBQ és el quocient entre el nombre de llocs de treball ocupats per persones que com a màxim tenen la titulació de secundària inferior i el total. Si observem com ha evolucionat la primera d'aquestes

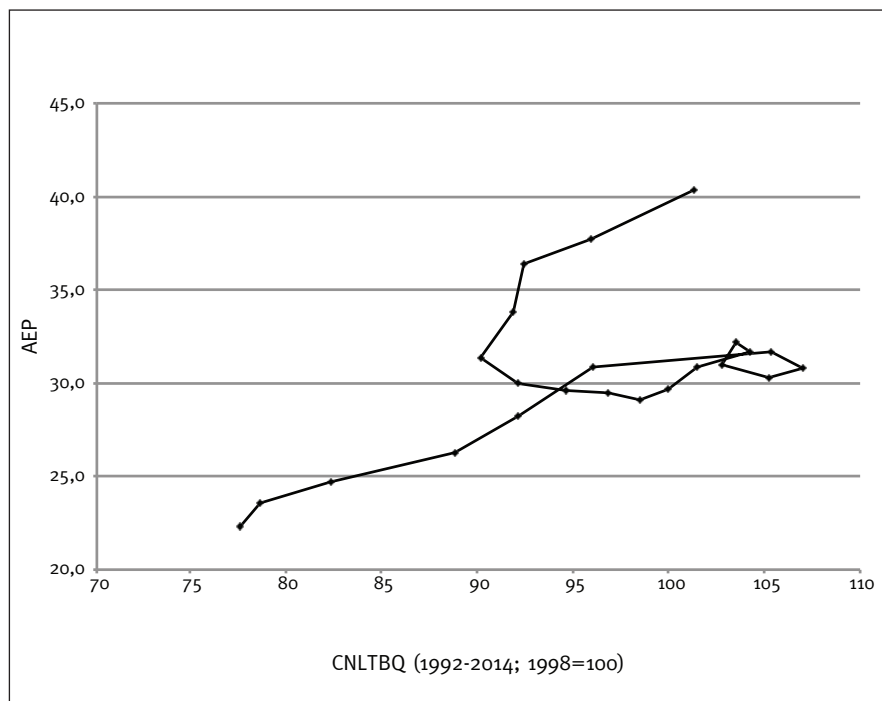
dues variables trobem que, entre el 1992 i el 2014 (deixant de banda el cas de Noruega, que ja hem vist que presenta una discontinuïtat molt gran en aquest període), només en un país dels que considerem el nombre de treballadors poc qualificats va experimentar un procés prolongat de creixement, i aquest país és justament Espanya. El gràfic 14 mostra l'evolució a què ens estem referint, igualant els valors de tots els països corresponents a l'any 1998 a 100.

Gràfic 14.

Europa: evolució de l'estructura laboral

Aquesta observació suggereix que l'anomalia espanyola pot ser deguda a l'excepteionalitat del període 1998 a 2007, en què Espanya, en solitari en el context europeu, creava llocs de treball de baixa qualificació. El gràfic 15 explora aquella excepteionalitat. Hi apareix el núvol de punts d'AEP i PRLTBQ que abans havíem vist, però només els espanyols i unint els punts per posar de manifest l'evolució temporal.

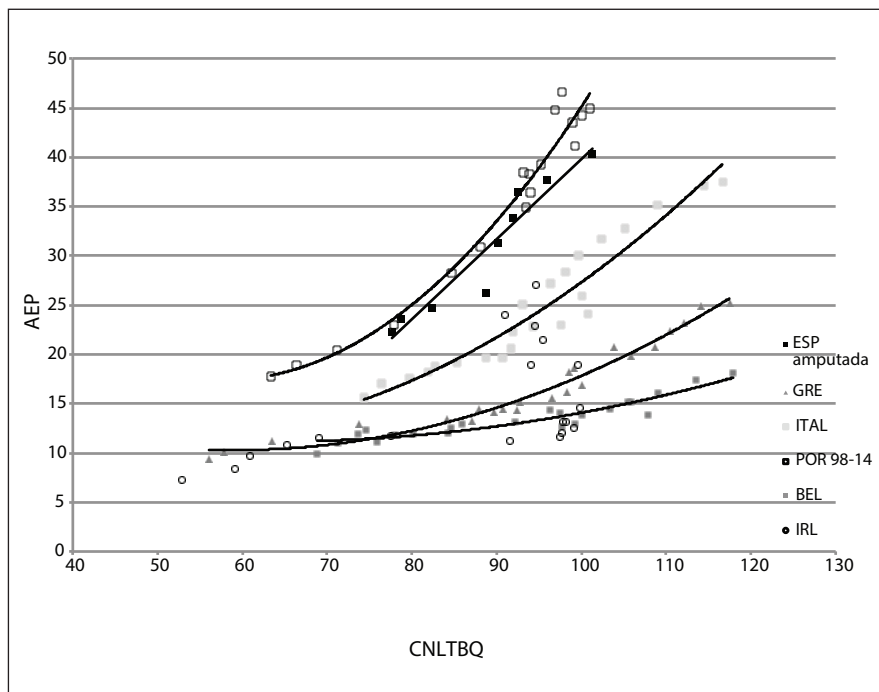
Gràfic 15.**Espanya: estructura laboral i AEP**

El gràfic 16 és igual que el gràfic 13, eliminant les observacions espanyoles situades entre el 1997 i el 2011, any en què es va recuperar el nivell del 1996 (i també les de Portugal entre el 1992 i el 1997, que reflecteixen una discontinuïtat en les dades entre el 1997 i el 1998). Com podem veure, la sèrie espanyola així amputada es comporta de manera molt més homogènia que la de la resta de països, i, concretament, se superposa a la de Portugal.

L'observació anterior indica que l'anomalia espanyola es podria haver produït pel fet, excepcional a l'Europa del moment, que a Espanya s'estaven creant llocs de treball de baixa qualificació. Això aconsella dividir la sèrie espanyola de PRLTBQ en tres segments en funció de si

Gràfic 16.

Europa: estructura laboral i AEP

en aquell període s'estaven creant o destruint llocs de treball de baixa qualificació.

En els dos trams en què Espanya no estava creant llocs de treball de baixa qualificació (1992-98 i 2007-14), l'evolució de les taxes d'AEP estava perfectament correlacionada amb l'evolució de la variable PRLTBQ (99% i 93%), com el lector pot comprovar en la taula 5.

La lectura que podem fer del gràfic 13 és ara molt clara: les taxes d'AEP dels països europeus que estem considerant han anat reduint-se de manera molt paral·lela a com ho feia el quocient PRLTBQ mentre el país en qüestió no creava llocs de treball de baixa qualificació. En

Taula 5.
AEP i PRLTBQ (Espanya)

	R² ajustat	PRLTBQ	t	
1992-2014	0,63	32,3	6,2	99%
1992-98	0,99	96,1	30,9	99%
2007-14	0,93	121,7	10	99%

el moment (1998) en què un país (Espanya) va començar a crear-ne, i mentre ho va fer (fins al 2007), la taxa d'AEP va deixar de decreïxer i fins i tot va créixer, malgrat que el quocient PRLTBQ seguia decreixent. És a dir, l'abandonament escolar va deixar de decreïxer perquè, encara que els llocs de treball de baixa qualificació eren més escassos en termes relatius, n'hi havia més. En definitiva, la relació entre AEP i els indicadors de l'abundància de llocs de treball de baixa qualificació és molt estreta, però no és lineal.

Aquesta hipòtesi suggereix també una explicació a l'heterogeneïtat de les trajectòries de les diferents societats: així com les trajectòries semblen convergir aproximadament en el punt d'equilibri a llarg termini $PRLTBQ = AEP = 10\%$, els punts de partida serien molt diferents perquè cada societat arrossegaria el record de les etapes en què va crear llocs de treball de baixa qualificació, que haurien produït desplaçaments en horitzontal de la trajectòria.

AEP A LES COMUNITATS AUTÒNOMES ESPANYOLES

L'anàlisi anterior ha mostrat que el mercat laboral espanyol ha tingut un comportament insòlit en el període considerat, perquè al llarg d'uns anys (entre el 1998 i el 2007) va crear llocs de treball de baixa qualificació. Aquest fet ens ha portat a dividir la sèrie espanyola en tres segments: abans, durant i després d'aquest període, i hem comprovat que en tots la taxa d'AEP segueix de prop les variacions de «l'abundància» de llocs de treball de baixa qualificació, però que ho fa d'una manera no lineal.

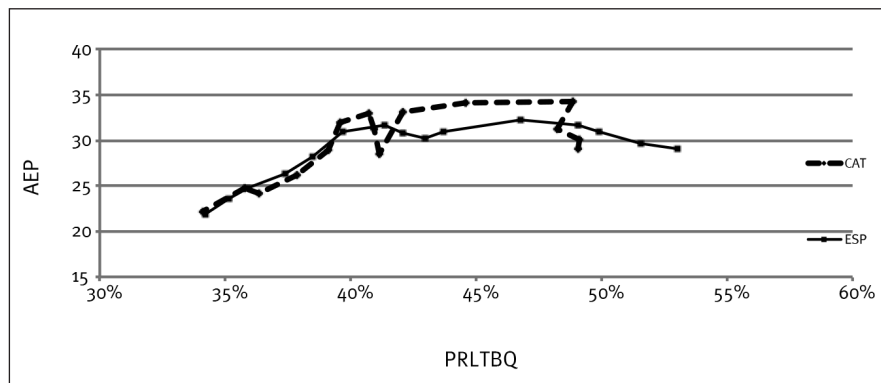
Quan tractem d'analitzar les sèries de les comunitats autònomes espanyoles ens enfrontem al problema que s'inicien l'any 2000. Per tant, no podem efectuar la divisió esmentada. Tanmateix, les comunitats autònomes on la taxa d'AEP és més elevada (Balears, Andalusia, Múrcia, Canàries, València i Catalunya) també van experimentar el període de creació de llocs de treball de baixa qualificació entre el 1998 i el 2007, i, a partir del 2000, les taxes d'AEP es van relacionar amb els indicadors del mercat de treball com ho feia la taxa espanyola. Els gràfics 17 i 18 posen de manifest aquest paral·lisme, comparant les trajectòries catalana i espanyola per a tots dos indicadors del mercat laboral.

En canvi, aquell episodi de creació neta de llocs de treball de baixa qualificació no va ser viscut per les dues comunitats autònomes espanyoles amb la taxa d'AEP més baixa: País Basc i Navarra.

En definitiva, malgrat la manca de sèries temporals més llargues, tot ens porta a pensar que el que hem establert per al cas espanyol és d'aplicació a les comunitats autònomes espanyoles amb més AEP, i, concretament, a Catalunya.

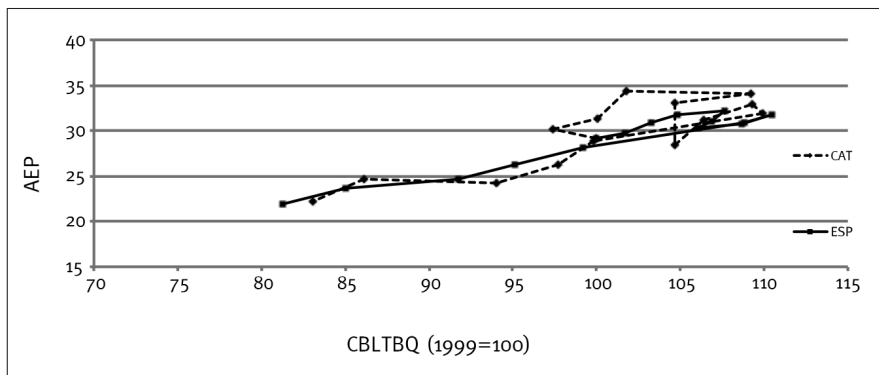
Gràfic 17.

Espanya i Catalunya: Estructura laboral i AEP (2000-2014)

Gràfic 18.

Espanya i Catalunya: Estructura laboral i AEP (2000-2014)

ANÀLISI DE LA CAUSALITAT

Fins aquí hem pogut contrastar que el nivell de l'AEP en un any determinat en un estat de la Unió Europea o en una unitat administrativa subestatal (NUTS 2 o comunitats autònomes) està altament correlacionat amb algun indicador de la situació del seu mercat laboral referit al nombre de llocs de treball ocupats per persones que no tenen cap qualificació per sobre de la secundària inferior. També hem pogut contrastar que aquesta relació no és lineal, o que només ho és si el nombre de llocs de treball de baixa qualificació està disminuint.

Recordem que el que volíem contrastar era la hipòtesi que el mercat laboral exerceix una força d'atracció respecte del jove estudiant, que seria més o menys forta en funció de l'oferta de llocs de treball per a persones sense més titulació que l'obligatòria. Les troballes anteriors semblen confirmar que aquesta atracció (*pull*, en la terminologia de Fernández Enguita *et al.*) no sols existiria, sinó que, atesos els graus de correlació (mesurats amb els coeficients de determinació, R^2), seria molt forta.

Ara bé, com sabem, la correlació no demostra la causalitat, ja que dues variables correlacionades poden estar-ho o bé perquè la primera determina la segona, o bé perquè la segona determina la primera, o bé perquè una tercera força les determina a totes dues. Com sabem també, la discriminació entre aquestes alternatives només pot estar fonamentada en la teoria (la racionalitat) i en l'existència d'indícis fora de l'evolució d'aquestes dues variables.

¿Podem imaginar que hi ha una tercera variable l'evolució de la qual ha determinat simultàniament l'AEP i l'estructura laboral? No resulta versemblant, i la raó és que estem parlant de mons molt allunyats: per una banda, les motivacions dels joves estudiants, i, per l'altra, la dels empresaris que creen llocs de treball. Recordem que la bibliografia que ha estudiat el fenomen de l'AEP es refereix al sexe, a l'ètnia, a l'entorn familiar, a l'entorn educatiu... Què té a veure tot això amb l'empresari que crea llocs de treball poc qualificats?

Considerem ara la qüestió del sentit de la causalitat entre l'AEP i l'estructura laboral. Es podria argumentar que és l'AEP el que determina l'estructura laboral, i no viceversa. Així, es podria raonar que els alumnes decideixen abandonar o no en funció de fenòmens que, com el sexe, l'ètnia, l'entorn familiar o els programes educatius, no tenen res a veure amb el mercat laboral, i que són aquestes decisions les que determinen l'evolució del mercat laboral perquè els empresaris contracten el personal que troben, i no el que voldrien trobar. Per exemple, considerem la reducció de la taxa d'AEP a Portugal entre el 1998 (46,6%) i el 2007 (36,5%), simultània a la caiguda de la proporció de personal ocupat poc qualificat del 80,6% al 70,9%. Podríem suposar que els alumnes van decidir allargar els estudis a causa d'un canvi en l'atmosfera de conscienciació entre els alumnes i les seves famílies, en el sentit que valia la pena seguir estudiant, i que aquest allargament dels estudis hauria fet minvar la disponibilitat de joves poc qualificats en el mercat laboral; els empresaris s'haurien hagut de conformar amb la contractació de personal més qualificat o bé no

haurien pogut crear els llocs de treball que en altres circumstàncies sí que haurien creat. És versemblant aquesta hipòtesi?

No ho és. Recordem que en tot moment ens hem fixat en els llocs de treball ocupats per persones d'entre 25 i 64 anys. És a dir, hem estat comparant sempre variables referides a col·lectius humans diferents: entre 18 i 24 anys, per una banda, i entre 25 i 64, per l'altra. Es fa molt difícil justificar que el comportament d'un col·lectiu concret (els joves de 18 a 24 anys) determini els llocs de treball dels que tenen entre 25 i 64 anys. Per tres motius: perquè són col·lectius diferents; perquè els joves entre 18 i 24 anys són pocs en relació amb els altres (aproximadament, un 15%), i finalment, perquè, en general, molt pocs treballen: en part perquè estan estudiant, i en part perquè les taxes d'atur són tradicionalment més altes en aquest segment de la població.

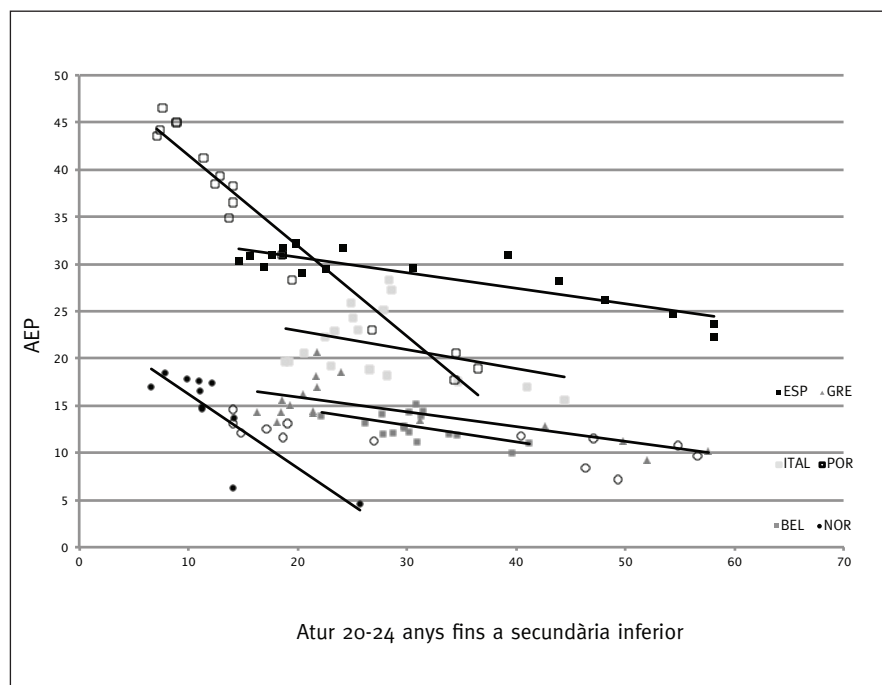
Més enllà de la racionalitat, podem trobar un indicador empíric del sentit de la causalitat en la taxa d'atur entre els joves poc qualificats. Si fossin els joves que abandonen els que influïssin sobre el mercat laboral, esperaríem que la taxa d'atur entre aquest col·lectiu disminuís en la mesura que minvés el nombre de joves poc qualificats que entrassin en el mercat laboral. En canvi, si el sentit contrari de la causalitat fos el correcte, el que esperaríem és que la taxa d'atur entre aquest col·lectiu augmentés en la mesura que els empresaris prefereixin personal amb major qualificació. És a dir, si la primera visió fos la bona, la taxa d'AEP estaria directament correlacionada amb la taxa d'atur entre els joves poc qualificats: com més taxa d'AEP, més taxa d'atur; si la segona fos la bona, la correlació seria inversa: com més AEP, menys taxa d'atur entre els joves poc qualificats.

Les dades donen suport a la segona visió, com mostra el gràfic 19, que correlaciona l'evolució en el temps de la taxa d'atur entre els joves d'entre 20 i 24 anys amb una qualificació fins a la secundària inferior en els diferents països de la Unió Europea que ens han interessat i la taxa d'AEP. Els resultats són molt similars si utilitzem les taxes

d'atur entre els joves de 25 a 29 anys amb baixa qualificació. Ja havíem dit abans que els graus de correlació no són elevats, però el signe és en tots els casos negatiu: augments de l'atur estan associats a reduccions de l'AEP, i viceversa.

Gràfic 19.

EUR: atur juvenil i AEP

Per aquest motiu, no podem sinó concloure que els que abandonen ho fan observant què està passant en el mercat de treball, i que aquesta és la direcció de la causalitat. En definitiva, que el que determina l'evolució de la taxa d'AEP són les decisions dels empresaris, i que els alumnes decideixen allargar o no els estudis en funció del que perceben que són les seves oportunitats laborals.

CONCLUSIONS

Les dades que hem examinat corroboren, més enllà de tot dubte, que la taxa d'AEP dels països europeus que la tenen o han tingut molt elevada està molt influïda per la situació del mercat laboral de la societat en què s'insereix l'escola, i concretament per l'abundància i evolució del nombre de llocs de treball que poden ser ocupats per persones amb una titulació fins a la secundària inferior. Estadísticament, aquesta influència explica entre el 80 i el 98% del nivell i de l'evolució de la taxa d'AEP en aquelles societats.

Com que la resta d'elements que se suposa que influeixen sobre l'abandonament (el sexe, l'ètnia, la classe social, l'estructura familiar, el sistema educatiu, etc.) no estan, en principi, correlacionats amb el mercat laboral, podríem concloure que tots aquests factors han de tenir una influència molt limitada (el 20%, com a màxim) sobre l'abandonament escolar que observem en una societat europea que el tingui relativament elevat.

Aquest resultat és sorprenent fins a cert punt. És sabut que és significativament més probable que abandoni un noi que una noia. Tanmateix, i tenint present que la proporció de nois i noies és la mateixa arreu, el sexe resulta un factor explicatiu de l'abandonament individual, però no del nivell d'abandonament col·lectiu. El que ens diuen les dades és que, en major o menor mesura, passa el mateix amb els altres factors explicatius tradicionals (ètnia, entorn familiar, etc.).

Així, doncs, hem de donar la raó a Fernández Enguita *et al.* quan escriuen: «*Lo que hace de las Islas Baleares o la Comunidad Valenciana escenarios privilegiados del fracaso y el abandono no es, desde luego, la peor calidad de su escuela, sino las mejores o aparentemente mejores oportunidades fuera de ella*». El mateix, exactament, pot dir-se de Catalunya.

Aquest resultat no suggereix que el sistema educatiu no tingui incidència sobre el nivell d'AEP d'una col·lectivitat, i que, per tant, no estiguin justificats els esforços que des de la comunitat educativa es puguin fer per reduir-lo; entre altres coses perquè la relació entre estructura laboral i abandonament és estreta, però no perfecta. Tampoc no suggereix que no estiguin justificats els esforços d'un mestre o d'una escola concrets per evitar un abandonament individual per part d'un alumne que per raons objectives (ètnia, entorn familiar, etc.) o subjectives (per exemple, poca adaptació al currículum) se senti inclinat a abandonar.

El que ens diuen les dades analitzades és que l'AEP no és només un fenomen escolar, sinó que s'ha de considerar en un marc més ampli que englobaria, a més del sistema educatiu, el sistema productiu i la regulació de les relacions laborals, i que aquests dos elements tindrien una incidència determinant. Per expressar-ho en termes gràfics, el que ens diuen les dades és que, dins d'un govern, el nivell d'AEP no és només responsabilitat del titular de l'àrea d'ensenyament sinó també i en major mesura del titular de l'àrea de relacions laborals i dels que tenen a veure amb l'activitat productiva. El que ens diuen les dades és que la taxa d'AEP és el reflex de la mena de societat en què es produeix, no de la mena d'escola que té aquesta societat.

Així, disposicions com l'existència de beques-salari (que redueixen el cost d'oportunitat de seguir estudiant) o el nivell del salari mínim (que augmenta el cost d'oportunitat de contractar una persona poc qualificada) poden tenir una incidència rellevant sobre l'abandonament, encara que el factor més determinant no pot ser cap altre sinó l'exigència de titulacions mitjanes per exercir determinades professions: si Suïssa té una taxa d'AEP més baixa que la catalana és perquè, per exemple, els cambrers han de tenir una titulació de grau mitjà.

Pel que fa al nostre cas, l'anàlisi elaborada suggereix que la caiguda de la nostra taxa d'AEP des del començament de la crisi seria causada fonamentalment per la destrucció de llocs de treball per part del sec-

tor de la construcció i no per l'augment de l'atur (tot i que un factor va amb l'altre) ni per les millores en el sistema educatiu (en la mesura que hagin tingut lloc, i sense discutir que hagin pogut tenir algun impacte). També suggereix que, si volem reduir les nostres exageradíssimes taxes d'abandonament escolar, és més urgent i important actuar sobre el mercat laboral que sobre l'escola. Mentre continuem potenciant un model productiu basat en l'abundància de mà d'obra poc qualificada, les nostres taxes d'abandonament escolar continuaran essent elevades, i els episodis de creació neta de llocs de treball poc qualificats suposaran un fre o un retrocés per a la reducció de la taxa d'AEP.

BIBLIOGRAFIA

CASTEL, J.L. i O. VALIENTE (2013). «El fracàs escolar: un camí llarg i desigual». *Educator*, vol. 49, núm. 2, p. 227-244.

CONSELL DE TREBALL, ECONÒMIC I SOCIAL DE CATALUNYA (CTESC) (2011). *Informe sobre el risc escolar a Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya Consell de Treball, Econòmic i Social de Catalunya.

COMISSIÓ EUROPEA (2011). «Tackling Early School Leaving: A Key Contribution to the Europe 2020 Agenda», a: *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee And The Committee Of The Regions*. Bruxelles: Comissió Europea.

FEDAIA (2012). *Informe FEDAIA. Fracàs escolar a Catalunya*. Barcelona: FEDAIA.

FERNÁNDEZ ENGUITA, M.; MENA, L. i RIVIÈRE, J. (2010). «Fracaso y abandono escolar en España». *Colección de Estudios Sociales*, núm. 29, Fundació La Caixa.

FUNDACIÓ JAUME BOFILL (2011). *Estat de l'educació a Catalunya. Anuari 2011*. Barcelona.

GARCÍA GRACIA, M. (coord.) (2003). *Abandonament escolar, desescolarització i desafecció*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill, col·l. Finestra Oberta, núm. 37.

TABARINI, A. (2015). «¿Qué se esconde bajo las apariencias?». *Cuadernos de Pedagogía*, núm. 454.

ANNEX

Sèries estadístiques principals

Early Leavers from Education and Training by Sex and Labour Status
[edat_lfse_14]

Belgium	Completa
Ireland	Manquen els anys entre el 1998 i el 2001
Greece	Completa
Spain	Completa
Italy	Completa
Luxembourg	Manca el 1998. Discontinuitat: 1999
Portugal	Completa
United Kingdom	Manquen els anys 1995, 1996, 1997 i 1998. Discontinuitats: 2003 i 2007
Iceland	Des del 1999
Norway	Manquen el 1998 i el 1999. Discontinuitats: 2003 i 2006
Turkey	Des del 2006

Employment by Sex, Age and Educational Attainment Level (1000)
[lfsa_egaed]

Belgium	Completa
---------	----------

Ireland	Manca el 1998
Greece	Completa
Spain	Completa
Italy	Completa
Luxembourg	Manca el 1998; en general, erràtica
Portugal	Discontinuitat: 1998
United Kingdom	Manca el 1998. Greu discontinuïtat: 1999
Iceland	Des del 1999. Greu discontinuïtat: 2007
Norway	Des del 1996. Es dobla el 2006
Turkey	Des del 2006

Sèries utilitzades

Belgium	1992-2014
Ireland	1992-2014, excepte 1998, 1999, 2000 i 2001
Greece	1992-2014
Spain	1992-2014
Italy	1992-2014
Luxembourg	No
Portugal	1992-2014 (1998-2014 en el gràfic 16)
United Kingdom	1999-2014 excepte el 2003, 2004, 2005 i 2006
Iceland	1999-2014 eliminant l'any 2006
Norway	1999-2002 i 2006-2014
Turkey	2006-2014

Altres sèries utilitzades

Eurostat: *Early Leavers from Education and Training by Sex and NUTS 2 Regions* [edat_lfse_16]

Eurostat: *Unemployment Rates by Sex, Age and Highest Level of Education Attained (%)* [lfsa_urgaed]; Eurostat: *Employment by Sex, Age, Educational Attainment Level and NUTS 2 Regions (1 000)* [lfst_r_lfeze-edu]

Eurostat: *Population on 1 January by Five Year Age Group, Sex and Country of Birth* [migr_pop3ctb]

Eurostat: *Total Educational Expenditure by Education Level, Programme Orientation and Type of Source* [educ_uoe_fineo1]

Eurostat: *Total Public Expenditure on Education by Education Level and Programme Orientation - as % of Public Expenditure or % of GNI* [educ_uoe_fineo8]

Eurostat: *People at Risk of Poverty or Social Exclusion by Age and Sex* [ilc_pesto1]

Eurostat: *Distribution of Income by Quantiles (source: SILC)* [ilc_dio1]

INE: *Tasas de paro por nivel de formación alcanzado, sexo y grupo de edad*

INE: *Población residente por fecha, sexo, grupo de edad y lugar de nacimiento (agrupación de países)*

Índex

INTRODUCCIÓ. <i>Josep M. Vilalta</i>	15
Presentació	17
El context internacional. L'educació i les polítiques educatives a l'inici del segle XXI	19
Catalunya als inicis del segle XXI: context i reptes del sistema educatiu	34
Bibliografia	37

NOVA SOCIETAT, NOVA EDUCACIÓ

1. LA PERSONALITZACIÓ DE L'APRENENTATGE ESCOLAR:

UN REpte INDEFUGIBLE. <i>Cèsar Coll</i>	43
Introducció	45
De la individualització a la personalització de l'aprenentatge	49
La personalització i la nova ecologia de l'aprenentatge	56
La personalització de l'aprenentatge escolar: desafiaments, riscos i oportunitats	62
L'educació escolar i la construcció de recorreguts personals d'aprenentatge: experiències i recursos	79
Cap a la personalització de l'aprenentatge escolar: eixos d'actuació	95
Bibliografia	99

2. VERS UNA CULTURA DE LA INNOVACIÓ: REPTES I OPORTUNITATS

EN EL MARC DEL SISTEMA EDUCATIU CATALÀ. <i>Mar Camacho</i>	105
Introducció	107
El caràcter complex de la innovació en educació	112
La innovació en educació: resistències i oportunitats de canvi	114
La revolució digital i l'impacte en la innovació educativa	117
Tendències internacionals sobre innovació en educació	119
Aspectes clau sobre innovació en educació	123

La innovació en el marc del sistema educatiu català: diagnosi, condicions favorables i elements crítics	128
Recomanacions finals i propostes de millora	
Bibliografia	136
Agraïments	138

3. LES LLENGÜES EN L'EDUCACIÓ: EL PLURILINGÜISME

I LA INTERNACIONALITZACIÓ. *Carmen Pérez, Neus Lorenzo*

<i>i Mireia Trenchs</i>	139
Introducció: la internacionalització a l'abast de tothom, una nova mirada	141
El plurilingüisme a Catalunya, visió cronològica	150
Els espais internacionalitzadors a l'ensenyament	159
Balanç i propostes de futur per a un model lingüístic educatiu internacionalitzador a Catalunya	183
Bibliografia	191

MESTRES I PROFESSORS, AL CENTRE NEURÀLGIC DEL SISTEMA EDUCATIU

4. LES POLÍTIQUES DE PROFESSORAT. <i>Enric Prats</i>	201
Introducció	203
Anàlisi i diagnòstic	206
Propostes	248
Bibliografia	255
Agraïments	261

SOCIETAT I POLÍTIQUES EDUCATIVES

5. EDUCACIÓ I ALUMNAT D'ORIGEN IMMIGRANT: VELLS I NOUS REPTES PER A L'ÈXIT ESCOLAR I LA COHESIÓ SOCIAL. *Bea Ballestín*

<i>i Sheila González</i>	265
Introducció	267
Cohesió social i món escolar	269

Immigració i èxit escolar	278
Conclusions	290
Bibliografia	291

6. L'ESCOLA INCLUSIVA A CATALUNYA: UNA IL·LUSIÓ SEDUCTORA.

<i>Josep Maria Jarque</i>	299
Introducció	301
Indicadors sobre l'escola inclusiva	303
De miratge en miratge	304
Preguntes i dades sense resposta	310
Com sortir del miratge	320
Conclusions	323

7. ABANDONAMENT ESCOLAR PREMATUR: MÉS PULL QUE PUSH.

<i>Miquel Puig</i>	325
Introducció	327
Punt de partida	330
Les dades i el període analitzat	332
Les hipòtesis a contrastar	335
Què explica la immigració	336
Què expliquen la desigualtat i la pobresa	337
Què explica la despesa	338
Les hipòtesis laborals a contrastar	340
Què explica el nivell d'atur	341
Com explicar el nivell de l'abandonament	347
Com explicar l'evolució de l'abandonament	351
El perquè de l'anomalia espanyola	356
AEP a les comunitats autònomes espanyoles	360
Anàlisi de la causalitat	362
Conclusions	366
Bibliografia	368
Annex	369

FINANÇAMENT DE L'EDUCACIÓ I IMPACTE DE LA CRISI

8. L'IMPACTE DE LA CRISI I DE LES POLÍTIQUES D'AUSTERITAT

EN EL SISTEMA EDUCATIU. <i>Xavier Martínez-Celorio</i>	375
Austeritat, recessió europea i desinversió pública en educació	377
Polítiques d'austeritat en el sistema educatiu català	380
Impacte de les retallades sobre l'equitat i els rendiments	396
Propostes postcrisi: com reinvertir en educació 2015-2020	404
Bibliografia	411

LA REFORMA DE L'EDUCACIÓ SECUNDÀRIA OBLIGATÒRIA

9. L'EDUCACIÓ SECUNDÀRIA OBLIGATÒRIA. PROBLEMES, REPTES

I ESCENARIS PER A LA REFORMA. <i>Jordi Musons i Jordi Nomen</i>	415
Introducció	417
Anàlisi diagnòstica de situació i propostes de millora	420
El projecte de centre i el nou currículum	432
El professorat	444
L'alumnat	456
Les famílies	463
Conclusions, necessàriament provisionals	466
Bibliografia i recursos	468

L'EDUCACIÓ SUPERIOR I LA RECERCA COM A ÀMBITS ESTRATÈGICS A LA SOCIETAT DEL CONEIXEMENT

10. EL FINANÇAMENT DE L'EDUCACIÓ SUPERIOR. *Francesc*

<i>Xavier Grau</i>	475
Introducció	477
Visió global del finançament de l'educació superior	496
El finançament de les universitats en països europeus similars a Catalunya	512
Resum de conclusions	534
Bibliografia	535

11. LA DEDICACIÓ DELS ESTUDIANTS I L'EFICIÈNCIA DEL SISTEMA UNIVERSITARI.	<i>Amelia Díaz, Miquel Martínez i Ernest Pons</i>	539
Introducció		541
Metodologia i dades		546
Consideracions finals i propostes		566
Bibliografia		569
 12. LA FORMACIÓ DOCTORAL EN LA SOCIETAT DEL CONEIXEMENT: SITUACIÓ ACTUAL I NOUS REPTES DE FUTUR.	<i>Jordi Alba, Francesc Córdoba i Antonio Huerta</i>	571
Introducció: el personal doctor i l'economia del coneixement		573
El personal doctor a Catalunya		581
El Pla de Doctorats Industrials de la Generalitat de Catalunya		588
Conclusions		598
Propostes de futur		600
Bibliografia		602
 CONCLUSIONS I REFLEXIONS.	<i>Josep M. Vilalta</i>	605
Resum, conclusions i propostes d'acció		607
Bibliografia		691
 RELACIÓ DE PARTICIPANTS ALS SEMINARIS		695

La col·lecció «Polítiques» és la col·lecció de referència de la Fundació Jaume Bofill. S'hi publiquen les recerques i els treballs promoguts per la Fundació amb més rellevància social i política. Les opinions que s'hi expressen corresponen als autors.

© Fundació Jaume Bofill, 2016
Provença, 324
08037 Barcelona
fbofill@fbofill.cat
<http://www.fbofill.cat>

Aquesta obra està subjecta a la llicència Creative Commons de **Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada (by-nc-nd)**. Es permet la reproducció, distribució i comunicació pública de l'obra sempre que se'n reconegui l'autoria. No es permet l'ús comercial de l'obra ni la generació d'obres derivades.

Les publicacions de la Fundació Jaume Bofill estan disponibles per a descàrrega al web: www.fbofill.cat

Capítol de mostra.

Edició no venal

Primera edició: juliol de 2016

Autoria: Jordi Alba, Bea Ballestín, Mar Camacho, Cèsar Coll, Francesc Córdoba, Amelia Díaz, Sheila González, Francesc Xavier Grau, Antonio Huerta, Josep Maria Jarque, Neus Lorenzo, Miquel Martínez, Xavier Martínez-Celorrio, Jordi Musons, Jordi Nomen, Carmen Pérez, Ernest Pons, Enric Prats, Miquel Puig, Mireia Trenchs, Josep M. Vilalta (director)

Edició: Fundació Jaume Bofill
i Ætona Víctor Igual
Coordinació tècnica: Clàudia Vallvé
Coordinació editorial: Anna Sadurní
Direcció àrea de recerca: Mònica Nadal

Disseny de la col·lecció: Martí Abril
Disseny de la coberta: Amador Garrell
Fotografia de la coberta: Lluís Salvadó

ISBN: 978-84-945264-8-0

DL: B 15014-2016

Impressió: ServicePoint FMI, SA

L'*Anuari* 2015 de la Fundació Jaume Bofill analitza un seguit de reptes clau de l'educació a Catalunya i planteja algunes de les qüestions prioritàries en matèria de política educativa per tal d'aconseguir un sistema de qualitat i amb equitat.

Estructurat en sis grans blocs i dotze capítols, l'*Anuari* aprofundeix en temes claus com, entre d'altres, el de la cultura de la innovació educativa, la personalització de l'educació, el multilingüisme i la internacionalització de les aules, l'abandonament escolar prematur, l'equitat i l'eficiència del sistema, les polítiques de professorat, el finançament de l'educació a Catalunya i els efectes de l'austeritat i la crisi actual, els reptes de l'educació secundària obligatòria i de l'ensenyament superior. L'*Anuari* inclou un seguit de propostes d'acció en els diversos reptes estudiats que configuren una agenda per a la transformació educativa del nostre país. *Reptes de l'educació a Catalunya* està dirigit per Josep M. Vilalta, i compta amb la col·laboració de vint experts en les distintes matèries i àmbits del sistema educatiu.